

PRESENTACIÓ

La mort, que mai ha pogut deixar d'interessar l'home, avui desperta un nou interès per als arqueòlegs. Vegem-ne dos exemples foranis: s'ha publicat recentment a Anglaterra *The Archaeology of Death*, volum miscellani (The Cambridge University Press, 1981, 159 pàgs.) en el qual col·laboren nou especialistes per a parlar-nos dels problemes que ha plantejat la mort i l'enterrament des d'Illinois a Dinamarca. I hom espera la sortida de les comunicacions presentades al col·loqui sobre la ideologia funerària que amb el títol: *La mort, les morts dans les sociétés anciennes*, tingué lloc a Ischia, Nàpols, el desembre del 1977.

Aquest interès dels arqueòlegs per la mort, que ve a completar el que hi han tingut els historiadors de l'art i de la literatura, a través dels estudis sobre les danses de la mort per exemple, que encara han donat lloc a Espanya a la publicació de dos llibres sobre el tema en el transcurs del 1981, és vell de segles. Hom podria fàcilment documentar a Catalunya, des del segle x fins el segle XVIII, les excavacions realitzades a les tombes dels sants per bisbes, clergues i monjos, a la recerca de relíquies, com hom les ha documentades en altres parts del món.

El tema de les sepultures, i l'interès que despertà arreu, no resta pas vinculat a unes creences o apetències determinades. Hi ha qui les explora mogut per la fe, hi ha qui hi cerca tresors, hi ha també qui tracta d'estudiar-les per una finalitat científica: d'una banda desitja de saber més bé com eren els costums funeraris dels avantpassats; d'altra, són precisament aquests mateixos avantpassats, llurs característiques corporals, físiques i mentals, les que li interessa de conèixer més bé. Arqueòlegs i antropòlegs hi tenen molt a dir encara en tots aquests aspectes. Per això, avui l'exploració científica de les sepultures no pot considerar-se com una profanació. Cal però que sigui ben feta, si hem de treure'n profit.

A nosaltres, no és pas que ens hagi interessat el tema sols pel fet d'ésser mortals, sinó perquè els avenços assolits per l'arqueologia medieval a Catalunya els darrers anys, requerien uns moments de reflexió sobre el que s'ha aconseguit en aquest punt. Per això, i per tal d'evitar, tant com sigui possible, que es facin

excavacions inútils, els membres del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona ens hem decidit de presentar una sèrie de treballs sobre «Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya».

Els estudis realitzats fins ara no creiem que permetin encara de redactar una síntesi dels coneixements adquirits, que permeti de veure les línies generals d'evolució d'aquest important aspecte: les necròpolis medievals i la tipologia dels enterraments.

No obstant això, per tal de fer progressar els coneixements sobre el tema hem cregut que calia presentar algunes eines de treball que que ens han estat fructíferes i els resultats d'una sèrie d'estudis que, si bé poden considerar-se parcials o bé massa concrets, aporten novetats, de l'escola d'arqueologia medieval de la Universitat de Barcelona, dignes d'ésser conegudes.

Hem inclòs, en primer lloc, en aquest volum miscellani, publicat gràcies a un Ajut a la Investigació de la Universitat de Barcelona, dels anys 1980 i 1981, unes observacions metodològiques indispensables, l'esquema que utilitzem per a la descripció tipològica de les sepultures, i diversos models de fitxes de treball per a la descripció sumària, in situ, dels esquelets dels enterraments, car considerem que tots aquests elements de treball, emprats avui a diversos països capdavanters en els estudis d'arqueologia medieval, podran ésser d'interès per als investigadors que ens segueixin.

Hi trobareu també una sèrie d'estudis fets per membres del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, o per persones que hi són relacionades. Tots aquests treballs fan referència als ritus funeraris que hi havia durant l'època medieval —especialment durant l'alta edat mitjana— a Catalunya, o bé als diferents tipus de tombes que es varen realitzar durant aquells segles. Totes les sepultures o necròpolis estudiades, malgrat que, en algun cas, hom parli d'influències paganes, devien pertànyer, en principi, a individus o comunitats cristianes o jueves. Per ara no s'ha excavat cap cementiri musulmà a Catalunya. Bona part dels materials que s'han utilitzat per a fer aquest volum s'obtingueren durant excavacions dutes a terme pel dit Departament o per membres que, actualment, en formen part.

En l'estudi de M. Riu dedicat als costums funeraris, hom fa referència al lavatori i exposició del difunt, als llocs d'enterrament, al testimoni dels morts, a l'enterrament propiament dit, les libacions a les tombes, les esteles, la tipologia de les tombes, l'aportació de l'antropologia física i els objectes o ofrenes als difunts, per a traçar després l'estudi comparatiu de les tombes de la necròpolis de Sant Sebastià del Sull, excavada entre 1971 i 1977 i encara inèdita, establint unes conclusions provisionals.

En el treball de J. Bolòs i M. Pagès es fa un estudi de les semblances i de les diferències dels diversos elements que poden caracteritzar una sepultura excavada a la roca: la seva situació, la matèria de què és formada, les seves mides, l'orientació, etc. Així mateix, es relacionen els diversos tipus de sepultures amb

el que hom coneix, a través dels documents o d'un estudi sobre el terreny, dels llocs on han aparegut, amb la finalitat de poder intentar d'establir una cronologia. Clou el treball un intent de tipologia, un inventari de les tombes d'aquest tipus que els autors han pogut conèixer i un mapa de llur distribució.

El treball d'Imma Ollich sobre la necròpolis de L'Esquerda, és també un intent de tipologia de les tombes. Consta d'una primera part, amb la descripció general dels sectors de la necròpolis i dels enterraments corresponents. Tot seguit, s'estudien els tipus d'enterraments: els de fossa, les tombes antropomorfes excavades a la roca, les tombes de llosa o cistes, i els enterraments simples amb una capa de calç al damunt. Els dos últims apartats del treball són destinats a conclusions: primer, les característiques generals de les tombes (forma, orientació, distribució, percentatge d'adults i d'infants, disposició de l'esquelet), i després, la cronologia aproximada dels enterraments relacionant els diversos nivells estratigràfics.

José I. Padilla sintetitza, a continuació, els resultats dels treballs realitzats pel professor Albert del Castillo en la necròpolis de Santa Creu de Joglars, mostrant la successió estratigràfica de tres tipus de sepultures: les excavades a la roca, les caixes de lloses i, en darrer lloc, les cistes amb túmul i estela enmig.

Eduard Riu, que titula el seu treball «Notícia sobre enterraments barcelonins de l'alta edat mitjana», situa en la ciutat i territori de Barcelona els enterraments i necròpolis localitzats fins ara, amb un assaig d'interpretació global de la problemàtica que els uns i els altres plantegen, i amb unes consideracions finals sobre la tasca que cal realitzar.

Finalment, J. F. Cabestany realitza l'estudi dels primers sarcòfags exempts conservats al monestir de Poblet i de les primeres representacions heràldiques que hi resten cisellades.

Cal recordar, però, que, fins i tot, a Catalunya mateix hom ha realitzat altres treballs sobre el tema, de manera que quan es redacti una síntesi global dels nostres coneixements caldrà veure la tasca acomplerta, per exemple, a Empúries, pel professor Martín Almagro i els seus col·laboradors; a Sant Cugat del Vallès, des de temps antic (vegeu el llibre recent d'Ambrós); a Santa Maria de Ripoll, per Mns. Eduard Junyent primerament, i per Eduard Ripoll, T. Carreras i J. M. Nuix darrerament; a la comarca de Bages per X. Sitjes i A. Benet; al Maresme, on ens cal recordar la tasca de Marià Ribes a Mataró i de J. Bonamusa a Vilassar de Dalt; al Vallès, en especial a Sant Nicolau de Sabadell o bé a Sant Pau de Riu-sec, per Eulàlia Morral, Elisenda Vives, Eduard Carbonell i Albert Roig; o bé a Martorell, per A. Mauri i altres; a Barcelona mateix per F. P. Verrié i per Joaquina Sol, entre altres també; a Tarragona i a Reus, pel Dr. Vilaseca i altres membres de l'Institut Ramon Berenguer IV... D'alguns d'aquests treballs hom en fa referència directa o indirecta en les notes dels estudis que es publiquen en aquest volum, d'altres mereixen de figurar en l'esmentada síntesi general.

En conjunt, tot aquest material bibliogràfic i el que ara hagim pogut oblidar, ha de permetre aviat de realitzar una síntesi acabada dels coneixements sobre les necròpolis cristianes de la Catalunya Vella, en el període dels segles VIII al XII, tasca en la qual ha començat ja de treballar Katia Kliemann, que prepara la seva Memòria de Llicenciatura sobre aquest tema.

No ignorem pas, ben al contrari, que molts dels aspectes aquí i ara analitzats no foren privatis de Catalunya. A la resta d'Europa hom podria haver cercat sepultures excavades a la roca o bé caixes de lloses, per a limitar-nos a un parell d'exemples. Hom podria haver examinat els elements iguals o semblants i allò que els diferencia, en un estudi comparatiu de formes, orientacions, materials, etc., però no era pas aquest, avui, el nostre propòsit, com ja hem dit. La tasca acomplerta per membres dels nostres Departament i Institut és el que ens ha guiat. Ens limitem encara a l'àmbit català, on s'han desenvolupat els nostres treballs, deixant de banda els altres possibles àmbits i les comparances. També ens hem limitat a les troballes dels segles VI al XII, fonamentalment, deixant al marge el període del Baix Imperi Romà, o bé el món del gòtic amb els seus sarcòfags historiatos que ens haurien fet penetrar massa en aspectes artístics o en els vessants no estrictament arqueològics del tema.

Sí la tasca resulta útil, avui que hom entreveu un interès creixent —fins i tot aquí— per les excavacions del període medieval, ens sentirem prou satisfets. Des dels anys 1959-1960 en què, amb el doctor Albert del Castillo, s'iniciaren les excavacions d'època medieval a l'Alt Berguedà, fins el 1982 han transcorregut més de vint anys. Es hora, doncs, que vegem si hem aprofitat el temps i hem sabut fer fructificar els mitjans —ben migrats— que hom ha posat a la nostra disposició. Voldríem que des d'ara, des d'aquestes planes, els estudis de les necròpolis i sepultures rebessin un nou impuls. Tenim l'esperança que serà així.

I no voldríem cloure aquestes línies de presentació del nostre treball col·lectiu sense retre un homenatge al professor Albert del Castillo que, l'any 1959, després de molt de temps sense excavar, reprengué les excavacions i les orientà vers el món medieval, iniciant l'escola d'arqueologia medieval a la Universitat de Barcelona.